

№ 31 (528)
Жнівень 2014 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

bfk.by

У нумары:

- **Даследуюць школьнікі: бытаванне фальклору ў Клічаўскім раёне –** стар. 3
- **Наша гісторыя: праваслаўныя паўстанцы 1863 г. –** стар. 5
- **Тапаніміка: назвы вёсак на Бялыніччыне –** стар. 7–8

Старонкі з летапісу бібліятэкі

15 жніўня споўнілася 70 гадоў з дня заснавання Слонімскай цэнтральнай раённай бібліятэкі імя Якуба Коласа. Гэтыя сем дзесяцігоддзяў былі багатымі на падзеі, пра якія і хочацца раскажаць.

Гісторыя бібліятэкі пачалася адразу пасля вызвалення Слоніма ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Тады Марыя Капітанчык было даручана арганізаваць у горадзе цэнтральную бібліятэку, пад якую выдзелілі добрае памяшканне на вуліцы Пушкіна. Марыя Міхайлаўна разам з першымі бібліятэкарамі Н. Ерш і Л. Маркарэвіч пачала збіраць літаратуру. Усяго было сабрана 1 838 кніг, людзі дасылалі іх з Масквы, Яраслаўля, Чыты і іншых гарадоў.

(Заканчэнне на стар. 2)

На тым тыдні...

✓ **11 жніўня ў ДOME-музеі** Із'езда РСДРП пачала працаваць выстаўка «Кубак Чапскага», прымеркаваная да дня нараджэння Караля Чапскага 15 жніўня.

Гарадскі галава Мінска з 1890 па 1901 г. К. Гутэн-Чапскі пабудаваў у горадзе ў 1894 г. каменны бровар (піваварны завод, цяпер «Аліварыя»), дзе варылі піва па нямецкай рэцэпту-

ры, а таксама іншыя адміністрацыйныя будынкі. Нядаўна ў Мінску з'явілася памятная шыльда ў гонар графа Чапскага на будынку заснаванага ім калісьці бровара. Цяпер гэта вуліца Кісялёва, 30.

На выстаўцы прадстаўлены калекцыі піўных этыкетак, коркаў, падставак, кудляў, што тычацца гісторыі піваварства ў Беларусі, Чэхіі, Германіі, Бельгіі і іншых краінах Еўропы. Акрамя таго, наведнікі могуць пазнаёміцца з піўной гісторыяй Мінска – дакументамі і фотаздымкамі аднаго з найстарэйшых прадпрыемстваў Беларусі – заводу «Аліварыя».

✓ **13 жніўня ў Літаратурным музеі Максіма Багдановіча адбылася творчая сустрэча з Ганнай Чапурнай-Алейнік, майстрам інтэр'ерных лялек і мастаком.** Пад час сустрэчы адкрылася мастацкая выстаўка «Квінтэсенцыя».

40 гадоў таму пачаў праводзіцца Міжнародны фестываль «Беларуская музычная восень»

Нацыянальны акадэмічны хор імя Генадзя Цітовіча

Фрагмент працы Г. Чапурнай-Алейнік

Г. Чапурная-Алейнік нарадзілася ў 1981 г. у Брэсце. Працуе ў графіцы (пераважна акварэль), жывапісе (акрыл, алей), стварае інтэр'ерныя лялькі. Творы майстрых знаходзяцца ў фондах Брэсцкага абласнога краязнаўчага музея, зборы галерэі «Союз Творчество» (Масква), прыватных калекцыях Польшчы, Македоніі, Германіі, Расіі.

✓ **Праект аршанскага мастака-графіка Паўла Сідаровіча «Bellum omnium contra omnes (Вайна ўсіх супраць усіх)» адкрыўся 14 жніўня ў мінскім Цэнтры сучасных мастацтваў.**

У праект увайшлі працы, выкананыя мастаком у 2004–2014 гг. У аснове экспазіцыі – тры арт-аб'екты ў выглядзе кубоў. Гэта тры глабальныя тэмы, якія адлюстроўваюць сутнасць канфліктаў, у якія

немінуха аказваецца ўцягнуты кожны чалавек. Куб першы – канфлікт паміж мужчынам і жанчынай, другі – міжасобны канфлікт, трэці – канфлікт чалавека з самім сабою. Кампазіцыю дапаўняюць маштабныя палотны – трафарэтны жывапіс, а таксама графічныя працы, выкананыя ў тэхніцы плакатнай графікі.

Выстаўка будзе працаваць па 14 верасня.

✓ **15 жніўня ў Дзяржаўным літаратурным музеі Янкі Купалы адкрылася выстаўка з фонду музея**

«Я – шлях, якому век няма спакою...», дзе наведнікі могуць пазнаёміцца з асобай паэта, яго жыццём і творчасцю ў гады Першай сусветнай вайны.

На адкрыцці выступілі аўтар кнігі «Героі Першай сусветнай» Вячаслаў Бандарэнка

і заснавальнік дабрачыннага культурна-гістарычнага таварыства «Крокі» Барыс Цітовіч, а паэтычна-музычную праграму прадставіла Валянціна Цітовіч.

✓ **У Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь 15 жніўня адбылося адкрыццё трох выставак – ізраільскіх мастакоў Ганны Зарніцкай і Андрэяна Жудро, а таксама фатографа Аліка Замосціна.** Працы трох твораў склалі выставачны праект «Фарбы Блізкага Усходу», прысвечаны непаўторным усходнім каларытам, кантрастам і разнастайнасцю колераў. Мерапрыемства арганізаванае пры падтрымцы Пасольства Дзяржавы Ізраіль у Рэспубліцы Беларусь і Пасольства Рэспублікі Беларусь у Дзяржаве Ізраіль.

Наведаць выстаўку можна да 15 верасня.

Сябры, падпісацца на нашу газету можна з любога месяца!

Выйшла кніжка пагуляць

У Беларусі шырока праходзіць рэспубліканская акцыя пад лозунгам «Лета з добрай кнігай». 31 ліпеня Бярэзінская гарадская бібліятэка зладзіла вулічнае свята «Кніжка выйшла пагуляць». Кніжнае свята на свежым паветры дапамагло спалучыць прыемнае з карысным. Святочная дыямонія на цэнтральнай пляцоўцы каля бібліятэкі прадставіла музычна-паэтычную кампазіцыю «Лета і Кніга – у слаўным дуэце». «Залаты бібліятэчны п'едэстал» урачыста ўшанаваў лепшых бярэзінскіх чытачоў.

Урачыста прайшоў парад рэйтынговых у сусветнай і беларускай літаратуры пісьменнікаў, іх самых папулярных кніг і літаратурных герояў. На

чалі з Галоўнай Кнігай горада на сустрэчу з чытачамі выйшлі пісьменнікі з партрэтнай галерэі: Янка Купала, Якуб Колас, В. Быкаў, Янка Маўр, У. Караткевіч, А. Федарэнка, У. Ліпскі, Г.Х. Андэрсен, А. Ліндгрэн, К. Чукоўскі, М. Носаў, а таксама іх кніжкі ў вокладках-мундзірах. Вядучыя агучылі параднае шэсце цікавымі фактамі творчай біяграфіі пісьменнікаў.

Гасцямі свята сталі дзіцячая пісьменніца Кацярына Хадасевіч-Лісавая, намеснік генеральнага дырэктара выдавецтва «Звязда» Алена Стэльмах, прадстаўнік Міжнароднага фонду «Новы зрок» Аляксандр Юрага, старшыня абласной грамадскай арганізацыі «Беларускі саюз жанчын» Святлана Сітнікава.

Пасля ўрачыстай часткі мерапрыемства перамясцілася ў гарадскі сквер каля бібліятэкі. Так, Часопісны скверык з легендарным сімвалам дзіцячага часопіса «Вясёлка» – Васем Вясёлкіным прапанаваў прэзентацыю гэтага выдання. Завулак краянаўца прадставіў адзіны ў краіне Бярэзінскі музей драўлянай лыжкі, «Кніжны чамадан знакамітасці» (прысвечаны ганароваму грамадзяніну Беразіно паэту-франтавіку М. Ханінаву), літаратурна-краязнаўчае рандэву «Любі, браток, свой куток» з уручэннем сімвалічнага медала «Юны краянаўца».

На Кніжным праспекце было прадстаўлена Літаратурнае бістро, дзе былі «смачныя старонкі» паэмы Якуба Коласа «Новая зямля» і Н. Гілевіча «Родныя дзеці», прэзентацыя кніжнага меню і рэцэптаў любімых страваў пісьменнікаў і літаратурных герояў.

Дарожны кніжны чамадан «Добрыя кнігі – у добрыя рукі» размясціўся на лавачцы ў скверы і прапаноўваў ахвочым бясплатныя кнігі ў рамках чытацкага руху «Буккросінг: прачытай – і перадай другому!». Літаратурныя героі раздалі буклеты «10 беларускіх кніг, якія павінен прачытаць кожны школьнік» ды інш.

І хаця кніжнае свята ладзілася ў будні дзень, але было даволілюдна: матулі з немаўлятамі, бабулі з унукамі, выхаванцы дзіцячых садкоў, групы школьнікаў.

Тамара КРУТАЛЕВІЧ,
загадчыца аддзела
маркетынгу Бярэзінскай ЦБ

Старонкі з летапісу бібліятэкі

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 1)

15 жніўня 1944 года бібліятэка адчыніла дзверы для чытачоў. Да канца года была апрацаваная ўся літаратура, зроблены рамонт у памяшканні, атрыманыя стэлажы. У бібліятэцы адкрылася чытальная зала, паслугамі якой карысталіся савецкія афіцэры, салдаты з фронту, мясцовае насельніцтва.

У 1945 годзе бібліятэку наведвалі 454 чалавекі. Паэтычныя вечары, канферэнцыі, вечары-сустрэчы з пісьменнікамі прываблівалі чытачоў. А 15 жніўня 1954 года ў горадзе ўрачыста адзначалі дзесяцігадовы юбілей бібліятэкі. У новым памяшканні на Чырвонаармейскай вуліцы быў зроблены рамонт пяці залаў.

У чытальнай зале была створаная фотавыстаўка аб жыцці і творчасці Якуба Коласа. Пачэснае месца займае кніга «Адшчапенец» з аўтаграфам, якую пісьменнік даслаў на 10-годдзе заснавання бібліятэкі.

У 1959 годзе, пасля заканчэння бібліятэчнага факультэта Беларускага педагагічнага інстытута імя М. Горкага, бібліятэку ўзначаліла Леаніда Раманчук. Яна з'яўляецца аўтарам метадычных рэкамендацыяў «Бібліятэка і чытач», выдадзеных у 1973 годзе. Леаніда Уладзіміраўна шмат працавала над арганізацыяй бібліятэкі на Слонімскай, пад яе кіраўніцтвам у 1976 годзе была праведзеная цэнтралізацыя бібліятэчнай сеткі і створаная Слоніўская ЦБС.

У снежні 1976 года дырэктарам бібліятэкі стала Рыма Міско. Шмат увагі яна надавала арганізацыі масавай працы бібліятэкі раёна. Па ініцыятыве Рымы Іванаўны ў 1982 годзе пачала працаваць літаратурна-музычная гасцёўня, дзе ладзіліся сустрэчы з нашымі таленавітымі землякамі і гасцямі. З'яўляліся новыя формы працы з чытачамі – тыдзень бібліятэкі, гадзіна мінуўшчыны, гадзіна шчырай размовы і іншыя. Цяпер імпрэзы літаратурна-музычнай гасцёўні прысвячаюцца юбілеям пісьменнікаў, жыццю і дзейнасці знакамітых людзей Беларусі і Слонімскай. Рыхтуюцца прэзентацыі кніг, вечары-сустрэчы і шмат мерапрыемстваў, прысвечаных святам Беларускага календара.

Па выніках рэспубліканскага конкурсу «Бібліятэка – асяродок нацыянальнай культуры» ў 1992 годзе Слоніўская ЦБС стала пераможцай і была ўзнагароджаная Дыпламам Беларускага фонду культуры.

Р. Міско зрабіла вялікі ўнёсак у распаўсюджванне нацыянальнай культуры. Бібліятэкар, настаўнік, удзельнік мастацкай самадзейнасці – такой яна заставалася і пасля выхаду на заслужаны адпачынак.

Цяпер Слоніўская ЦРБ – інфармацыйны, адукацыйны,

сацыякультурны цэнтр раёна. За год бібліятэку наведвае каля 4 600 чытачоў, праводзіцца звыш 90 культурна-масавых мерапрыемстваў.

У 1993 годзе ў бібліятэцы створаны першы ў Гродзенскай вобласці музей роднай кнігі. Адзін аддзел музея прысвечаны Якубу Коласу і змяшчае каштоўныя матэрыялы, фотаздымкі, рэдкія кнігі розных гадоў выдання з архіва сям'і Якуба Коласа – унучкі Веры Данілаўны і нявесткі Аляўціны Цімафееўны.

Гальяш Леўчык, Сяргей Дарожны, Валянцін Таўлай, Мікола Арочка, Анатоль Іверс, Алег Лойка, Сяргей Чыгрын, Аляксей Якімовіч, Іван Сяргейчык, Ірына Войтка, Алег Бембель (Зьніч) – гэтым і іншым літаратарам Слонімскай прысвечаны другі аддзел музея.

Пасяхова працуе аддзел бібліятэчнай рэкламы і маркетынгу (загадчык Р. Тырля). На працягу 20 гадоў там выдаюць персанальныя даведнікі, прысвечаныя знакамітым землякам. Шмат увагі надаецца павышэнню кваліфікацыі бібліятэчных работнікаў: ладзяцца семінары, конкурсы прафесійнага майстэрства, атрымліваюць метадычную і практычную дапамогу 26 бібліятэк-філіялаў.

З 2007 года рэгістрацыя і абслугоўванне карыстальнікаў вядзецца ў аўтаматызаваным рэжыме. Бібліятэка мае свой сайт, працуе інтэрнэт-клас.

Прыемна адзначыць, што восем супрацоўнікаў бібліятэкі актыўна ўдзельнічалі ў пошуку, зборы і падрыхтоўцы матэрыялу для кнігі «Памяць. Слоніўскі раён». Іх прозвішчы ўключаныя ў спіс аўтараў.

Наша бібліятэка можа ганарыцца як сваім мінулым, так і сучасным. Яна паглыблена займаецца краязнаўчай дзейнасцю, аб'ядноўвае вакол сябе творчых людзей, краянаўцаў і літаратараў, нямала робіць для захавання і развіцця нацыянальнай культуры. Хачу адзначыць, што па выніках працы за 2012 год Слоніўская ЦБС прызнаная пераможцай абласнога конкурсу «Установа культуры года», стала лепшай па выніках абласной акцыі «Чытаем беларускую кнігу».

Да свайго юбілею бібліятэка рыхтуе каляровы буклет, электронную прэзентацыю «Гісторыя бібліятэкі ў лічбах і фактах», працягваецца стварэнне Летапісу бібліятэкі.

У пачатку верасня, у межах святочных мерапрыемстваў, адбудзецца Бібліяноч, на якую запрашаюцца ўсе ахвочыя. З задавальненнем чакаем на свята ўнучку Якуба Коласа Веру Данілаўну, з якой бібліятэка даўно сябрае.

Ларыса
РЭПІНСКАЯ,
дырэктар Слоніўскай ЦРБ
імя Якуба Коласа

Кроць у школу

Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа ладзіць адукацыйны праект «Кроць у школу разам з Коласам». Заняткі ў музеі дапамогуць дзецям не толькі псіхалагічна падрыхтавацца да школы, але цікава і пазнавальна правесці час. Для ўдзелу запрашаюцца дзеткі дашкольнага і малодшага школьнага ўзросту.

Заняткі 1. «Добры дзень, музей!»
Знаёмства з музеем Якуба Коласа, творами пісьменніка для дзяцей.
Інтэрактыўная гульня «Таямніцы дома Песняра».

Лялечны спектакль «Савось-распуснік».

Заняткі 2. «Творчая майстэрня»
Лялечны спектакль па матывах беларускай народнай казкі ў апрацоўцы Якуба Коласа «Як кот звароў напалохаў».
Майстар-клас па вырабе магнітаў з салёнага цеста.

Заняткі 3. «Сямейны альбом»
Са старых, ужо трохі выцвілых фотаздымкаў у музеі Якуба Коласа на нас глядзяць паэт і яго родныя. На майстэрні «Сямейны альбом» дзеці самі зрабляць такі альбом – намаляюць сябе, сваіх блізкіх і сяброў, выканаўшы шэраг заданняў.
Вітаецца сямейнае наведванне.

Заняткі 4. «Дарагі мой каляндар, няхай наступны будзе ў дар!»
З гісторыі з'яўлення календара. Хобі Якуба Коласа – калекцыянаванне настольных ка-

разам з Коласам

лендараў. Майстар-клас па стварэнні вечнага календара.

Заняткі 5. «Тэатр бывае розным!»
Знаёмства з гісторыяй лялечнага тэатра.
Пастаноўка казкі «Рэпка».

Заняткі 6. «СамСабеВыдавец»
Дзецці змогуць стварыць уласную кніжку, прымерыўшы на сябе адрозныя некалькі роляў: аўтара, мастака, рэдактара, карэктара і журналіста. Заданні падчас экскурсіі і майстар-класа дапамогуць дзецям зразумець, пра што могуць распавесці рэчы ў мемарыяльным музеі.

Заняткі 7. «Творчая майстэрня»
З гісторыі паштовак. Паштоўкі пачатку XX стагоддзя з фондаў музея Якуба Коласа.
Майстар-клас па вырабе паштовак.
Удзел у стварэнні сувенірнай музейнай паштоўкі з уласным фотаздымкам.

Заняткі 8. *Заклучныя заняткі «Няхай Вам шчасцем свецяць дні!»*
Падвядзенне вынікаў. Інтэрактыўная гульня «Як дзеці Савося ад нуля выраставалі».
Напісанне пажаданняў на паспяхова навучальны год пярком Якуба Коласа.

Заняткі пачнуцца пасля 25 жніўня.
Заяўкі на ўдзел у праекце прымаюцца па тэл. 284-17-02.

Адрас музея: Мінск, вул. Акадэмічная, 5.

Будзем рады бачыць вас у гасцінным
Доме Якуба Коласа!

Клічаўшчына! Мілая сэрцу лясная салаўіная старонка, любы і дарагі куточак адвечнай нашай Бацькаўшчыны! Азіраюся навокал, і на думку прыходзяць словы знакамітага пісьменніка-земляка Анатоля Кудраўца пра наш край: «...адчуванне старыны жыве разам з разуменнем таго, што ты не адзін, што за табой стаіць нешта вельмі вялікае і вельмі дарагое – магутнае, добрае, прыгожае, непаўторнае...» І гэта так. Колькі ў свеце людзей – столькі мясцінаў, і ў кожнага чалавека яна свая, такая своеасаблівая, прыгожая і непаўторная. Тут твае карані, тут прайшло тваё дзяцінства.

Горад Клічаў размясціўся ў паўднёва-заходняй частцы Магілёўскай вобласці, сярод густых лясоў Цэнтральна-Бярэзінскай раўніны. Паводле падання, даўным-даўно, калі ў лясах было шмат усялякай жывёлы, а ў рэках – рыбы, пасяліўся ў гэтых мясцінах адстаўны капітан, звалі яго Кліч. Прыехаў ён разам з прыгажуняй жонкай і пабудаваў дом на беразе ракі Вольса. Спачатку яны жылі адны, потым вакол пачалі сяліцца іншыя людзі. Усе жылі мірна і дружна. Кліч кожны дзень на сваёй лодцы адпраўляўся рыбачыць, а ўвечары яго на беразе чакала жонка. Аднойчы ў час страшэннай буры лодка перавярнулася. У гэты вечар жонка не дачакалася мужа, і кожны дзень з таго часу яна выходзіла на бераг і гукала: «Кліч! Кліч! Вярніся!».

З той пары і пачалі людзі называць гэтае паселішча Клічаў. Элементы сучаснага герба горада ўзятыя з герба «Любіч», якім карысталіся буйныя землеўладальнікі Клічаўшчыны канца XIX – пачатку XX ст.: Незабытоўскі з вёскі Бацэвічы і Патоцкі з вёскі Патока. Крыжы – гэта сімвал веры нашых продкаў, падкова – сімвал поспеху, і да гэтага дададзеныя зялёная елка, паколькі і цяпер 60 % тэрыторыі нашага раёна займаюць лясы, а раней іх было больш.

Упершыню паселішча Клічава Віцебскага ваяводства ўзгадваецца пад 1592 г. У іншых дакументальных крыніцах, пачынаючы з 1560 г., сустракаюцца назвы населеных пунктаў, размешчаных на тэрыторыі сучаснага Клічаўскага раёна: Бацэвічы, Доўгае, Дубно, Востраў, Суша.

Археалагічныя даследаванні Клічаўшчыны пачаліся ў канца XIX ст. Знойдзены

санне гісторыі роднай вёскі; укараненне нацыянальных святаў, абрадаў і традыцый нашай мясцовасці. Усё гэта потым выкарыстоўваецца пры правядзенні масавых мерапрыемстваў.

Асноўным метадам педагогічнага навучання і выхавання на традыцыях з'яўляецца выкарыстанне калыханак і забаўлянак, лічылак і дражнілак, песень і гуль-

Песні спяваюцца толькі свае. Перайманне іх наладжаецца звычайна вусным шляхам ці з аўдыязапісаў. Перш удакладняем прыналежнасць гэтага матэрыялу да нашага рэгіёна, каб не пашкодзілася цэласнасць менавіта нашай песеннай культуры.

Пад час даследавання фальклору і этнаграфіі раёна намі знойдзены дзіцячы

га), а як схваціш за хвост – «самы прахвост». «А яшчэ, як к Калядам свіней колюць і смаляць саломай, на гэта месца – вогнішча – становіцца дзеўка, бярэць з-пад правай нагі зямлю і на ўсе бакі кажа: «Сею бор на свёкраў двор» – і слухаюць: у якім баку сабака забрэшыць, там ужо яё свёкр будзець. А бывае і так: жджэ, жджэ, дай нідзе ні які сабака не забрэша» (запісана ад Анастасіі Антонаўны Арэшка 1901 г. нар. з в. Заполле).

Шмат прыкметаў было звязана з Калядамі. Калі на першую Каляду ў лесе навесь (іней), то першы ўраджай будзе добры; вясной імкніся сеяць раней ячмень, пшаніцу, грэчку, авёс; як зорчак на небе багата – будзе ягад і грыбоў шмат. Калі на другую ці трэцюю Каляду будуць суслы (ледзяшы), то малочны год будзе (прыкметы запісаныя ад Міхаліны Яўгеньеўны Ачыновіч з в. Закуцце). Яшчэ адна прыкмета, распаўсюджаная ў нас, запісаная ад бабулі Марыі Іванаўны Булойчык з гэтай жа вёскі: «Як сухая першая Каляда, ета, гавораць, будзя сухая пагода з вясны, як у сярэдняю Каляду снег ці слякота – лета будзя мокрае, а калі последняя сухая – добрая восень будзя».

Паступовае і сістэмнае вывучэнне традыцыйнага мастацтва і фальклору дазваляе працаваць шчыра і з задавальненнем, як над календарнымі і абрадавымі святамі, так і з выкарыстаннем разнастайных падручных сродкаў – мясцовая гаворка, сюжэтыны цацкі, народныя казкі і прылады дэкаратыўна-ўжыткавага мастацтва.

А на Клічаўшчыне...

ныя матэрыялы дазволілі ўстанавіць, што яе тэрыторыя была заселеная чалавекам яшчэ ў перыяд неаліту.

Бытаванне фальклору

«Мой родны кут, як ты мне мілы...» Са школьнай парты нясем мы па жыцці гэтыя сугучныя нашаму сэрцу словы. І дзе б ні былі, душой і думкамі мы заўжды там – у нашай мілай непаўторнай вёсачцы ці пасёлку. Узорны фальклорны гурт «Купалачка» існуе ў нас з 1994 г. на базе Дзмітраўскага філіяла Дзіцячай школы мастацтваў г. Клічава. Асноўны накірунак дзейнасці калектыву – аўтэнтчны фальклор. Удзельнікі гурта займаюцца зборам матэрыялаў на тэрыторыі свайго рэгіёна: тыпаў жылля, асаблівасцяў абрадаў, мовы, фальклору.

Вывучэнне гісторыі і культуры краю знаходзіцца ў цэнтры ўвагі нашай установы, яе бібліятэкі і краязнаўчага музея. Распрацавана сістэма дзейнасці ў гэтым напрамку: пошук, збіранне і зберажэнне фальклорнага матэрыялу; напі-

няў, казак, а таксама цацак, святаў і прысвяткаў ды інш. Важнай акалічнасцю ў традыцыйным выхаванні з'яўляюцца каляндар, які і сканцэнтраваны ў пэўнай сістэме ўсе традыцыі і веды.

Калядныя свята займаюць асаблівае месца сярод іншых святаў народнага календара. Вось што казала Зоя Мікалаеўна Ачыновіч 1889 г. нар. з в. Суша (запіс зроблены ў 1997 г.): «Як даўней, так і цяпер на Клічаўшчыне, на Каляды тры куцці бываюць: адна перад Раством Хрыстовым – посная, другая перад Новым годам – гэта ўжо тойстая, багатая і перад Вадохрышчам – зной посная. На першую посную каляду хазяйка сварыць грыбоў, капусту з грыбамі, рыбкі, аладкаў спячэ з алеем. Капусту варуць усе тры каляды, яе і ядуць пераю, а куццю – последнюю. На сярэдняю каляду, багатую, нажаруць ужо мяса, каўбас і сала. Кладуць аддзельна на талерачку ўсяго панямногу Калядзе. Талерачка ноч стаіць, а назаўтра ежу аддаюць скаціне».

Праводзім мы і тэатралізаванае калядаванне – песенна-магічны абыход каляднікаў у ноч з 13 на 14 студзеня ўсіх хатаў знаёмых, родзічаў. Перад Новым годам на багатую Каляду казлоў водзім. Просімся ў хату, грукаем у дзверы і кажам: «Пусці, бацечка, пусці, родненькі, казлоў у хату». Гаспадар вымушаны пусціць праз парог. Казёл і каза танцуюць, а астатнія спяваюць калядкі. Пасля гаспадары частуюць калядоўшчыкаў, і асабліва казу, бо гэта сімвал багацця ўраджаю і добрага жыцця. Разам з казлом і казой ходзіць калядаваць кабыла.

Ад бабулі з вёскі Новая Арэхаўка мы даведліся пра тое, як раней рабілі на Каляды кабылу: бярэм калыску, дно вымаем, у калыску пралазіць высокі хлопец, яна ў яго на поясе трымаецца, ззаду другі хлопец становіцца, сагнуўшыся, яму хвост з кудзелі прычэпляем, а спераду хлопцу галаву робім, як у каня, абгортваем ўсё поцілкаю – сапраўдная кабыла.

калядны абрад «Куры», які існаваў толькі на Клічаўшчыне ў трох вёсках: Віркаў, Несята, Дзмітраўка. Ёсць тры варыянты выконвання абраднай песні (у кожным месцы спявалася на розную мелодыю). У 2013 г. абрад атрымаў статус нематэрыяльнай культурнай каштоўнасці Рэспублікі Беларусь.

Варажба, якую ладзілі раней на Клічаўшчыне на Каляды, захавалася да нашых дзён. Варажаць дзяўчаты на першую і на апошнюю Каляду: на першую сена кладуць на стол пад абрус. Пявэраўшы, прыпаднімаюць яго, зажмурваюцца і цягнуць ротам сяннінку: хто даўжэйшую выцягне, даўжэй пражыве, а хто карацейшую – той менш. Пасля на двор выскокваюць і за плот хапаюцца: калі ў лішку (няпот), дык яшчэ ў дзеўках пасядзіш, калі ў цот, дык хутка замуж пойдзеш. Бегаюць у хлеў карову абдымаюць: калі схпіла за рогі, пойдзеш замуж за багатага, за бок – за сярэдняга (не багатага і не бедна-

Калядны абрад «Куры»

На вялікі жаль, адраджаць народныя традыцыі і абрады становіцца ўсё складаней, бо носьбіты нематэрыяльных культурных каштоўнасцяў сыходзяць з жыцця. Тым не менш прыемна адзначыць, што сёння існуе мноства гуртоў, якія імкнуцца адраджаць традыцыі і беларускую народную песню, што бытавалі ў старажытнасці. Але чамусці гэта гучыць толькі на сцэне ў рамках паказальных выступленняў і фестываляў, а хачелася, каб прысутнічала ў пайсядзённасці.

Мы павінны заўсёды памятаць, што пакуль у сэрцах моладзі жыве гарачая любоў да матчынай мовы, традыцыі і культуры беларускага народа, яго спадчына – неўміручая.

Сюзана ЛІТВІНАВА,
удзельніца ўзорнага фальклорнага гурта «Купалачка», г. Клічаў

Узорны фальклорны гурт «Купалачка»

Лёс братоў Ляскоўскіх

Старэйшы з братоў, Аляксандр Пятровіч Ляскоўскі, нарадзіўся ў 1896 г. у засценку Запруддзе Дзісенскага павета (цяпер Шаркаўшчынскі раён). Скончыў прыходскую школу, быў прызваны ў царскую армію. Ваяваў на Украіне.

Аднойчы ягоная маці, Таццяна Міхайлаўна з Валяўкаў (1874 – 1968), убачыла ў сне, што чорная змяя абвілася вакол нагі сына і кусае яго. Неўзабаве ад Аляксандра атрымалі пісьмо. Ён пісаў, што былі дужа цяжкія баі. У голым стэпе не было дзе затуліцца ад агню

немцаў, таму хаваліся за могілкамі. У Аляксандра была моцна параненая нага, ён ляжаў у шпіталі. Са шпіталю зноў адправіўся на фронт. Пазней ён прыйшоў дадому. У хату не заходзіў, сказаў: «Да мяне не падыходзьце. Я хворы на тыф». Пасяліўся ў пуні на сене, туды яму прыносілі есці. У гарачцы «бунтаваў» супраць начальства, супраць улады, супраць голаду і вайны.

Як ачуняў, зноў пайшоў ваяваць. На гэты раз – у шэрагах Чырвонай Арміі. Апошняе пісьмо ад яго прыйшло ў 1921 г.

Год 1914-ы: ПОГЛЯД з 2014-га

з горада Ржэва. Пасля Рыжскага міру і падзелу Беларусі паміж Расіяй і Польшчай нас і Аляксандра раздзяліла дзяржаўная мяжа. Больш лістоў ад яго не было.

У 1922 г. многія беларусы вярталіся з Расіі, нейкім чынам пераходзілі мяжу. Аднойчы яго бацька Пётр Аляксандравіч (1863 – 1952) і маці даведаліся, што ў Мёрскім раёне ў вёску Шандзіна вярнуліся са Ржэва два былыя чырвонаармейцы. Паехалі да іх, сустрэліся. Тыя казалі, што быў там Ляскоўскі, але яны пра яго нічога не ведаюць. Аляксандра спрабавалі шукаць праз Чырвоны Крыж, але без выніку. Так і згінуў чалавек невядома дзе, як і калі. Пасля Другой сусветнай вайны я, яго пляменнік, пісаў у ваенны архіў горада Падольска. Прыйшоў адказ, што ніякіх дакументаў не маецца.

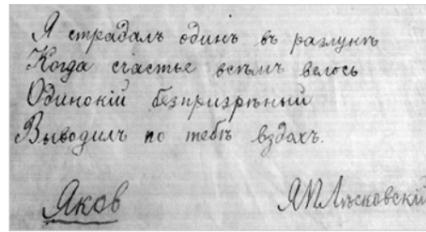
Малодшы брат Аляксандра, Якаў Пятровіч (1898 – 1919), скончыў Дзісенскую гімназію. Вельмі цікавіўся навукай. Заха-

валіся некаторыя яго кніжкі, сацынненні, школьны альбом, поўны вершаў. Найбольш каштоўным быў тоўсты, багата ілюстраваны том твораў Чарльза Дарвіна «Паходжанне відаў». На жаль, гэтая кніга не захавалася: у час апошняй вайны мужчыны скарысталі яе на самакруткі, бо не было газетаў (захавалася толькі 18 старонак аўтабіяграфіі Дарвіна).

Пасля гімназіі Якаў вучыўся ў Дэрптцкім універсітэце (цяпер Тарту, Эстонія). У 1918 г. калі немцы прыйшлі ў нашыя мясціны, Якаў вярнуўся дадому. Як ён потым пісаў, у мястэчку Лужкі, за 20 кіламетраў ад Запруддзя, яго затрымалі немцы як савецкага шпіёна. Якаў пачаў даводзіць, што тут яго радзіма. Тады яму дазволілі выклікаць бацькоў у якасці сведак. Якаў аддаў усе свае грошы аднаму з вясцоўцаў, каб той сказаў гэта бацькам. Той грошы ўзяў, але нікому нічога не паведаміў.

Праз некалькі дзён Якава пад канвоем адправілі са станцыі Зябкі ў Вільню, але перад Глыбокім ён у час руху цягніка выскачыў праз акно. Хлопец падаўся на Украіну да свайго знаёмага, а ў 1919 г. ён ужо піша дадому лісты з Усходняга фронту, з «Жалезнай дывізіі». Апошняе пісьмо з фотаздымкам было адпраўленае 30 сакавіка 1919 г. з горада Орска. На здымку Якаў з кабурой на рэмені. Можна падумаць, што ён быў не шараговым чырвонаармейцам. Тым не менш, Падольскі архіў звесці так пра яго не мае.

Уладзіслаў ЛЯСКОЎСКІ

Якаў і Аляксандр Ляскоўскія

Царкоўнае кразнаўства

Царква ў вёсцы Бяроза

Упершыню ў пісьмовых крыніцах вёска Бяроза ўзгадваецца пад 1559 годам як сяло Кобрынскага павета Вялікага Княства Літоўскага. Каля яго маёнтак – уладанне пана Касцюшкі, продка знакамітага Тадэвуша Касцюшкі. Другі маёнтак – уладанне братоў Кулноўчаў. А праз нейкія 40 гадоў новы гаспадар маёнткаў – нехта Гузельф.

У больш позні час у вёсцы будоўля праваслаўная царква, затым яшчэ дзве, адна з якіх з вельмі цікавай гісторыяй.

У пачатку XX стагоддзя ў вёсцы налічвалася амаль 500 жыхароў. Нягледзячы на падзеі Першай сусветнай вайны і бежанства, на пачатак 1940 года ў Бярозе было 113 двароў і больш за 500 жыхароў. Па стане на 1.01.1999 года – 119 двароў і 244 жыхары. Ёсць крама, бібліятэка, базавая школа, ФАП, помнік землякам – ахвярам апошняй вайны, дзве царквы. Сёння ў вёсцы 7 хатаў і 149 жыхароў.

За кіламетр ад вёскі, на месцы былога маёнтка Касцюшак, утварылася вёска Бяроза Касцінская (з гістарычнай назвай ад Касцюшак). На сёння там 7 хат і 9 жыхароў.

Але вёска Бяроза, мабыць, згінула б у віхуры часу, калі б не

дзіўная, з багатай гісторыяй, праваслаўная царква. Стаіць яна на паўднёвым ускрайку паселішча. Асвечаная ў гонар Узвіжання Крыжа Гасподня. Яе ўзвядзенне звязанае з пажарам, які на трэці дзень Вялікадня ў 1863 годзе знішчыў будынак царквы, што знаходзілася на могілках. У той час настаяцелем храма быў малады святар Павел Міхалоўскі. Нарадзіўся ён у 1838 годзе, у гэтым жа сяле, у сям'і святара Івана Міхалоўскага. У 1862-м скончыў Літоўскую духоўную семінарыю і быў рукапакладзены ў свя-

Свята-Ільінская капліца

Крыжаўзвіжанская царква

тары храма сяла Бяроза. І служыў ён у Свята-Крыжаўзвіжанскай царкве да 1881 года. Памёр у 1915-м у вёсцы Чаравачыцы, што каля Кобрына, дзе і пахаваны.

Праз два тыдні пасля пажару царскі ўрад выдзеліў ажно тры тысячы рублёў на пабудову новага храма. Пакуль ішла нарыхтоўка матэрыялаў, наём майстроў, на могілках на месцы згарэлага храма вернікі пабудавалі невялічкую царкву ў імя прарока Іллі (існуе і цяпер, прыпісаная да галоўнага храма прыхода).

Узводзілі новую царкву амаль два гады. Складанне каштарысаў і нагляд за будаўніцтвам ажыццяўляў епархіяльны архітэктар Т. Савіч. Праект даслаў губернска інжынер В. Дзяменцеў, будаўніцтва веў майстар з Чарнігаўскай губерні Васіль Гарбузаў. Гэтыя падзеі і імёны захаваліся ў гісторыі. А вось імя хадайнікаў невядомае. Але і сёння мы ім ўдзячныя за добрую справу.

Царква, што згарэла, мела назву Узнясення Гасподняга. І каб захаваць для вернікаў гэты дарагі і памятны дзень, у паўднёвай частцы новага храма быў зроблены Узнясенскі прыдзел з алтарнай часткай. Протаіерэй Брэсцкага гарнізоннага сабора Макавецкі 8 кастрычніка 1878 года асвяціў прыдзел і ўвесь храм.

Будынак царквы мае рысы класіцызму. Кампазіцыя складаецца з двух'яруснай званіцы, выцягнутай трапезнай, кубападобнага асноўнага аб'ёму, пяціграннай апсіды, двухсхільнага даху, цыбулепадобнага купала. Сцены гарызантальна ашалаваныя дошкамі.

Маюцца іканастас з царскімі вяротамі (XIX стагоддзе), абразы XVII – XVIII стагоддзяў: «Маці Божай», «Пакровы», «Афанасія Брэсцкага» і інш. Ёсць «Евангелле» XIX стагоддзя і таго ж часу ікона «Феадосія Чарнігаўскага».

Казалі, што і вялікі князь Аляксандр Аляксандравіч (у будучым расійскі імператар Аляксандр III) перадаў храму ікону з дарчым надпісам...

З XIX стагоддзя пры храме існавала брацтва, царкоўна-прыходская школа ў вёсцы Імяніны. Непадалёк храма амаль адначасова царскія ўлады будавалі і школу для сялянскіх дзяцей. Пры ёй была бібліятэка, што забяспечвала прыхаджанаў кнігамі.

Таксама трэба адзначыць, што Свята-Крыжаўзвіжанская царква ніколі не закрывалася.

Ніна МАРЧУК

Наша гісторыя:

Ідэя, падзеі, асобы

Аналізуючы тыя падзеі, расійскі палкоўнік Аляксандр Гейнс, які змагаўся супраць паўстанцаў у бітвах пад Коцкам, пры Калішы і Семяцічах, у асабістым лісце да свайго сябра Канстанціна Каўфмана, аднаго з наступнікаў Міхаіла Мураўёва на чале Паўночна-Заходняга края імперыі, пісаў, што афіцыйныя данасенні замоўчваюць факты «зацятай абыякавасці да нас сялянаў ва ўвесь час барацьбы». «Гэта абыякавасць ішла так далёка, што, не ў дакор афіцыйным данасенням, многія рускія сяляне бралі ўдзел у паўстанні». А ў маі 1863-га, напярэдадні Мілавідскай бітвы ў Слонімскай павеце, «сяляне цэлымі станамі прымалі праваслаўную прысягу на вернасць мецжу...».

Праваслаўныя сяляне з самага пачатку барацьбы былі шырока прадстаўлены ў паўстанцкіх атрадах Беларускага павету, удзельнічалі ў захопе горада Сураж (23 студзеня) і бітве пад Семяцічамі (6 – 7 лютага). У атрадзе Старжынскага ваяваў 18-гадовы Казлоўскі Шымон Якубаў з в. Жаўткі (Беластоцкі павет). Касіерам у атрадзе Святлінскага (Пярун) быў 25-гадовы Талочка Савярыл Аўгустынаў з в. Чэхі, у атрадзе Дзікоўскага два месяцы правёў 17-гадовы Дзямчык Маркель Ільч з в. Лы-

Праваслаўныя паўстанцы 1863-га

З часу Мураўёва-Вешальніка ў Расійскай Імперыі закладалася ідэя, што праваслаўнае насельніцтва Беларусі не ўспрыняла мэты паўстання 1863 года, ставілася да яго рэзка негатыўна. Такая думка прасочваецца і ў аўтараў першых працаў пасляпаўстанцкай хвалі, якія малявалі паўстанне як справу выключна шляхты ды ксяндзоў, а адказнасць за паразу намагаліся перакласці на пасіўнасць, варожасць тутэйшага, асабліва праваслаўнага, сялянства. У выніку нават сёння існуе стэрэатып, у аснову якога была пакладзена мэта надаць паўстанню выгляд міжканфесійнага канфлікту: Divide et impera («Падзяляй і ўладар»).

сы (абодва – Бельскі павет). З в. Студнякі Сакольскага павета адразу некалькі сялянаў пайшлі ў атрад Духінскага, у тым ліку 18-гадовы Сінкевіч Васіль Матвееў, які таксама змагаўся пад кіраўніцтвам Улодака і Урублеўскага.

На Гарадзеншчыне пасля ховаў нападу атрада падпалкоўніка Аляксандра Лянкевіча (Ляндэр) на кватэру лясніцтва ў Азёрах стаў для жыхароў мястэчка і ваколных вёсак сігналам да пачатку барацьбы. 36 добраахвотнікаў пры пяці стрэльбах атрымалі падмацаванне з амаль сотні новых паўстанцаў, сярод якіх было шмат праваслаўных. Адзін з іх – 17-гадовы панскі

батрак Кучынскі Міхаіл Аляксееў з в. Талочкі ў сваіх паказаннях пасля амаль пяці месяцаў змагання адзначыў: «Мэтаю майго паступлення ў атрад было толькі тое, што абяцалі даваць грошы і вольнасць».

Паколькі Лянкевіч лічыў, што кожны чалавек мае права змагацца за свабоду, стрэльбы атрымалі нават зусім маладыя хлопцы, як 16-гадовы Каштук Адам Восіпаў з в. Гліняны і Аўсёўніцаў Міхаіл Аўгустынаў з в. Галавачы. Аднак ужо 4 мая на Святых Балотах у бітве супраць 2 ротаў царскай пяхоты і 30 казакаў на чале з падпаручнікам Мантойфелем паўстанцы былі разбітыя.

Аб вайсковых здольнасцях паўстанцаў праваслаўны селянін Бартанчук Антон Андрэеў (30 гадоў, в. Гуціцы) сведчыў: Лянкевіч «даў мне старое ружжо і, прабывшы некалькі дзён, быў застаўлены на пікет. І калі я стаў баявым ружжом песціцца, але, не ведаючы як з ружжом абыходзіцца, неспадзявана стрэліў, і ружжо разарвалася. З ім вярнуўся ў атрад, і ўжо ружжо было ад мяне забранае, а прыстаўлены да аблога, для перапошвання цяжару, і ўвесь час

ся ўдэкамі, і праходзячы па лесе сустраўся з атрадамі Гіда і Астрогі, якія мяне ў сувязі з атрыманай ранаю да атрада не прынялі».

Хуткае паражэнне супыніла шырокі ўздых у Гродзенскім павеце. Аднак многія з тых, хто далучыўся да ліку змагароў, ужо не складалі зброі да самага канца, як праваслаўны 21-гадовы садоўнік Сямёнаўскі Іван Міхайлаў з маёнтка Віланаў. Пасля паражэння атрада Лянкевіча Сямёнаўскі пайшоў да Раматоўскага (Вавер) у Аўгустоўскія ляссы. Затым ён дзейнічаў у атрадах Гласкі, Калышкі і Клімкевіча. Стаў сведкам сялянскай дапамогі паўстанцам харчаваннем, указаннем дарогі, паведамленнямі аб набліжэнні варожых царскіх войскаў. Сямёнаўскі пабачыў павешанне за даносы двух сялянаў у Царстве Польшкім ды аднаго немца ў мястэчку Сапоцкіна, за спробу збегчы з атрада.

Падтрымлівала паўстанне і частка праваслаўнага духавенства ў Беларусі, 14 прадстаўнікоў якога за гэта былі рэпрэсаваныя. У атрадзе Каржанеўскага дзейнічаў 42-гадовы манах Супрасльскага манастыра Феадосій Дымінскі. З сям'і патомнага духавенства, ён у 1847-м паступіў у Віленскі Духаў манастыр пад імем Іосіфа, дзе быў паслушнікам. Праз пяць гадоў пастрыжаны ў манахі праавшчэнным вікарным Філарэтам і найменаваны Феадосіем. Жыў у некалькіх манастырах Літвы, пакуў у лютым 1859 года не быў пераведзены ў Супрасльскі манастыр, скуль 26 жніўня 1863 года атрымаў перавод у Жыровіцкі манастыр Слонімскага павета. Пад час падарожжа туды і патрапіў у паўстанцкі атрад.

Васіль ТЕРАСІМЧЫК
гісторык, в. Васілевічы
Слонімскага раёна

(Заканчэнне
ў наступным нумары)

Нацельны крыжык, які распаўсюджваўся сярод праваслаўных жыхароў Валыні і Беларусі ў час паўстання

насіў на сабе валізку з аптэчкамі, медыкаментамі. А так пры атрадзе знаходзячыся бадзьяўся па розных неведомых мне лясах. І аднойчы, калі атрад быў нагнаны расійскімі войскамі і збег, быў нагнаны расійскімі двума салдатамі, з якіх адзін мяне параніў штыхом у правае плячо, то я, адчуўшы боль, валізку, якую нёс, кінуў і сам ратаваў-

На хвалах часу, або Чароўная вандроўка па Віліі

Сонца ўвесь час вандруе разам з табой, ад яго нідзе не схаватца! Апускаяеш далоні ў ваду і адчуваеш прыемную прахалоду, некалькі кропелек пырскаеш на твар і заплішчваеш вочы ад асалоды. Мабыць, такое ж гарачае сонейка сустракала і графа Канстанціна Тышкевіча, які здзейсніў экспедыцыю па Віліі ў 1857 г. Угонар гэтай падзеі ў Вілейцы было арганізаванае падарожжа па маршруце знакамітага навукоўца. Першая вандроўка адбылася ў 2007 г. З таго часу кожны год ладзіцца экспедыцыя «Шляхам Канстанціна Тышкевіча»

З чаго ўсё пачыналася

Першая экспедыцыя была прысвечаная 150-годдзю падарожжа К. Тышкевіча.

Экспедыцыя пачалася ад вёскі Камена, як і шмат гадоў таму, – распавядае кіраўнік экспедыцыі Міхаіл Петух. Ініцыятарам першай экспедыцыі быў цудоўны чалавек, сапраўдны турыст Віталь

Кастэнка. Удзел у ёй прынялі каля 300 чалавек. Мы вандравалі не толькі па тэрыторыі Беларусі, але наведвалі і Літву, як гэта зрабіў граф Тышкевіч пад час свайёй экспедыцыі. Пад час першага падарожжа збіралі археалагічныя і этнаграфічныя матэрыялы, рабілі заборы вады для даследавання яе якасці. Вандроўка ўсім вельмі спадабалася, таму аднагалосна было вырашана аднавіць яе ў наступ-

Гістарычная даведка

Канстанцін Тышкевіч (5 (17) лютага 1806, Лагойск – 1 (13) ліпеня 1868, Мінск) – беларускі гісторык, археолаг, краязнавец, адзін з заснавальнікаў беларускай археалогіі. Належаў да каталіцкага шляхецкага роду Тышкевічаў. Нарадзіўся ў родавым маёнтку Лагойск у сям'і буйнога землеўладальніка. На аснове ўласных калекцыяў разам з бацькам і братам стварыў Лагойскі музей старажытнасцяў. Займаўся археалагічнымі раскопкамі – даследаваў каля 200 курганоў, гарадзішчаў і замчышчаў у Мінскай губерні. Шырока вядомая праца навукоўца «Вілія і яе берагі», якую даследчык напісаў па выніках вандроўкі па рацэ.

тыдняў і пачынаецца прыкладна 2-3 ліпеня. Па больш дакладную інфармацыю можна звярнуцца да супрацоўнікаў Вілейскага краязнаўчага музея. Усе разам сядуць на лодкі, у каго якая ёсць, і наперад – назад па стужцы часу. Спыняюцца ў тых мястэчках, якія калісьці наведваў К. Тышкевіч. Цікава прыгадаць, што сам навуковец, калі рабіў стаянкі, заўсёды дарыў мясцовым жыхарам падарункі. Каб там хустачкі, маладым дзяўчатам пацеркі, дзецям цукеркі, таму сустракаць графа Тышкевіча збіралася ўся вёска.

З кожным годам усё цікавей

Сёлета экспедыцыя пачалася 3 ліпеня, у Дзень Незалежнасці нашай краіны. У Вілейцы 3 ліпеня святкуюць і дзень горада. Невялікая флатылія адпраўлялася ў шлях пад гукі музыкі, што даносілася з Дубаўкі – месца адпачынку жыхароў Вілейкі. Вандроўнікам урачыста перадалі сцяг экспедыцыі і пажадалі поспехаў. Першы дзень выдаўся даволі складаным. З нязвычкі балелі рукі, вясло здавалася нязручным, а наперадзе «чакалі» яшчэ каля 15 кіламетраў, якія трэба было праплыць. Спачатку думкі былі толькі пра адпачынак і вячэру, але пасля... Захапленне прыгажосцю ракі, дрэваў, невялікіх вёсачак, якія ўтульна хаваліся ўздоўж берагоў! Здаецца, проста вада, проста дрэвы, звычайныя дамы, ну што такога ціка-

вага? Мабыць, калі плынеш па Віліі, усё здаецца чароўным і незвычайным. Да першага прыпынку дабіраліся доўга, усе вельмі стаміліся і радаваліся адпачынку.

Раніцай на руках акрэсліліся мазалі, затое колькі жадання было плыць далей! Даплылі да Залесся. Тут адбылася экскурсія ў маёнтак Агінскіх, радавое гняздо знакамітага кампазітара Міхаіла Клеафаса Агінскага. Мабыць, кожны ведае яго паланез «Развітанне з радзімай». Невялікую сядзібу, у якой нарадзіўся будучы кампазітар, атачае найпрыгажэйшы парк. Сцежкі пазарасталі, расліны і дрэвы разрасліся. Усё выглядае вельмі таямнічым і быццам запрашае зазірнуць у мінулае. Магчыма, дрэвы яшчэ памятаюць гаспадароў сядзібы. Пасля цікавай экскурсіі – зноў у шлях, і мы накіроўваемся да возера Белага. Трэба зазначыць, што пад час вандроўкі мы дастаткова часта спыняліся каля помнікаў Першай сусветнай вайны. Магілы салдатаў, бліндажы – нам усё было вельмі цікава пабачыць. Складана паверыць, што ў лясах, дзе мы ходзім цяпер, адносна нядаўна гінулі людзі, і гінулі ў вялікай колькасці.

Пасля прыпынку на возеры Белым рухаемся далей і спыняемся каля Вайдзеняў. На наступны дзень наведваем вёску Данюшава, дзе высіцца незвычайны касцёл.

На гэтым мая вандроўка скончылася, на жаль, трэба было вяртацца дамоў. Наперадзе турыстаў чакалі цікавыя мясціны і новыя ўражанні. Налета абавязкова знайду час і адпраўлюся ў вандроўку па Віліі, якая будзе, спадзяюся, яшчэ цікавей, чым сёлета.

Надзея ЕМЯЛЬЯНАВА

Сіротка супраць Сіроткі

Давайце разам адгадаем загадкі Нясвіжскага замка

Нехта можа папракнуць за знарочыстасць у назве гэтага артыкула. Але гэта не аўтарская прыдумка. Так сталася, што да лёсу Нясвіжскага замка непасрэднае дачыненне маюць ажно тры чалавекі пад прозвішчам Сіротка.

У цяперашняй папулярнай літаратуры існуе меркаванне, версія, легенда – лічыце як пажадаеце – наконт падзей, што адбываліся ў Нясвіжскім замку 17 верасня 1939 г. Тады войскі Чырвонай Арміі праводзілі аперацыю па далучэнні Заходняй Беларусі, якая на той час знаходзілася пад уладай Польшчы, да Савецкай Беларусі.

Апошнім афіцыйным, сямнаццацым, нясвіжскім ардынатам з пачатку 1936 г. да восені 1939-га быў меншы сын Ежы Фрыдэрыка Альбрэхта Радзівіла Лявон (Леан, Леон) Уладзіслаў Радзівіл. Леон нарадзіўся 22 лютага 1888 г. у Патсдаме. Пасля заканчэння ў 1909 годзе Імператарскага пажскага корпуса служыў у лейб-гвардыі расійскім Прэабражэнскім палку. Калі пачалася Першая сусветная вайна, апынуўся ў Генеральным штабе Рускай імператарскай арміі, атрымаў ордэн Святога Станіслава. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі з мая 1919 г. служыў у польскай арміі. У 1920 г. князь апынуўся ў французскай вайскавай місіі. За поспехі быў адзначаны ў 1922 г. польскім ордэнам «Virtuti Militari». Неўзабаве Леон пакінуў вайсковую службу і з 1935 г. жыў у Нясвіжскім замку.

У сярэдзіне ліпеня 1939 г. сейм Рэчы Паспалітай вырашыў ліквідаваць усе ардынацыі, не абмінула гэтае рашэнне і Нясвіж. Іменна Леона ў ноч на 18 верасня 1939 г. разбудзіў у Нясвіжскім замку тэлефонны званок савецкага камісара з прозвішчам Сіротка. У свае правы ўступала новае, савецкае кіраўніцтва былымі заходнебеларускімі землямі. Вядома рэч, замак не мог належаць князям. Князь апынуўся ў турмах НКУС спачатку ў Мінску, пасля ў Маскве, затым выехаў за мяжу, жыў у Лондане, пасля вайны – у Парыжы, дзе і памёр 8 красавіка 1959 г.

Менавіта з 18 верасня 1939 г. пачынаецца тая загадкавая гісторыя, якую дагэтуль не могуць дакументальна пацвердзіць яе прыхільнікі, гэтак жа, як не здольны фактамі абвергнуць тыя, хто сумняваецца. Справа ў прозвішчы савецкага камісара – Сіротка. Мае намаганні высветліць лёс гэтага чалавека не далі вынікаў.

Таму я звяртаюся да вас, шанойныя крэзнаўцы: мо недзе сустракалася вам гэтае прозвішча, мо дзе-небудзь захаваліся звесткі пра гэтага чалавека. Давайце разам дапішам невядомую старонку з гісторыі Нясвіжскага замка, з нашай гісторыі.

А што да замка і тадышніх падзей вакол яго, дык тое было сапраўднай іроніяй лёсу. Некалі князь Мікалай Крыштоф Радзівіл Сіротка (02.08.1549 – 28.02.1616) пачынаў ствараць славу і гонар Нясвіжа. Ён быў заснавальнікам нясвіжскай лініі Радзівілаў, якая згасла са смерцю ў 1813 г. Дамініка Гераніма.

У свае 20 гадоў Мікалай Крыштоф атрымаў годнасць маршалка надворнага, а праз 10 гадоў стаў мар-

шалкам вялікім літоўскім. Нават пісьменнік з яго атрымаўся неблагі. У 1582 г. Мікалай паехаў у Італію, каб адтуль здзейсніць пілігрымку ў Іерусалім. Яму ўдалося пабываць на Кіпры, у Сірыі, Палесціне, Егіпце. Па дарозе вёў дзённік, які дагэтуль не страціў сваёй гістарычнай і мастацкай каштоўнасці. Пад назвай «Перэгрынацыя» дзённік быў перакладзены на многія еўрапейскія мовы і выдадзены каля 20 разоў.

У гэтай пілігрымцы князя суправаджаў гайдук, лёс якога аказаўся таксама незвычайным. Калі той нечакана памёр, князь загадаў пахаваць яго ў тым самым склепе пад Фарным касцёлам у Нясвіжы, дзе спачывалі самі Радзівілы. Так і пайшлі ў вечнасць князь Мікалай Крыштоф Радзівіл Сіротка і ягоны верны гайдук, імя якога, на жаль, гісторыя да нашых дзён на захавала. Яшчэ адна загадка, разблытаць якую сёння надзвычай цяжка, калі не зусім немагчыма. Дарчы, сам князь пахаваць сябе наказаў у шэрых плашчы пілігрыма, бо лічыў, што чалавек на зямлі – пілігрым, і ўсе мы – пілігрымы.

8 мая 1583 г. Мікалай Крыштоф Радзівіл Сіротка, сын Мікалая Радзівіла Чорнага, які быў першым нясвіжскім князем, заклаў у Нясвіжы падмурак новага мураванага замка. Будаўніцтва закончылася ў 1599 г. Замак меў шыкоўную браму, вежу з гадзіннікам, у замку было 106 пакояў і залаў, пазней з'явілася капліца і тэатр. Не кожны польскі і вялікалітоўскі магнат меў такія пакоі. Але – які род, такі і палац. Нездарма Сіротка казаў: «Радзівілам я буду, хоць ніякай пасады не атрымаю, досыць мне і на тым».

У 1586 г. разам з братамі Станіславам і Альбрэхтам Мікалай Радзівіл Сіротка на аснове Нясвіжскага княства стварыў Нясвіжскую ардынацыю і стаў першым алыцкім і нясвіжскім ардынатам. Згодна з тадышнімі правіламі правы на ардынацыю перадаваліся «па мячы» – старэйшаму сыну, а пасля старэйшаму прадстаўніку роду Радзівілаў па мужчынскай лініі, жанчыны не мелі права на ардынацыю (хаця ў рэальным жыцці бывала па-рознаму). Адначасова былі створаны Клецкая і Алыцкая ардынацыі. Адрознасць ардынацый заключалася ў тым, што ўладанні іх нельга было дзяліць. Гэта забяспечвала іхнюю магутнасць і ўплывала на вагу і значнасць роду ў еўрапейскай палітыцы. У склад Нясвіжскай ардынацыі увайшоў і Мір – як асобнае графства. Радзівілы валодалі Мірам і яго ваколіцамі каля 230 гадоў. Зрэшты, у іх валоданні знаходзіўся не толькі Мір, а 23 замкі, 426 гарадоў і мястэ-

чак, 2 032 маёнткі, 10 053 вёскі. Сярод прадстаўнікоў роду былі кардынал, каралева, 3 епіскапы, 37 ваяводаў, 22 канцлеры, больш за 40 сена-тараў, гетманы і інш. Праз 12 дынастычных шлюбаў яны былі пароднены з пануючымі дамамі Еўропы. Хіба ж цяжка паверыць, што Радзівілы – сапраўды некаранаваныя каралі?

Пры Сіротку Нясвіж набыў свой уласны герб. Па хадайніцтве князя кароль польскі і вялікі князь літоўскі Стэфан Баторы ў 1586 г. выдаў адпаведны прывілей. Як сведчыць Уладзіслаў Сыракомля, «з аднаго боку на шчыце палавіна чорнага арла, рассечанага ўздоўж, з цэлай галавой, а з другога боку – дзесяць касых палос блакітнага, чырвонага і жоўтага колеру, папераменна размалёваных».

Для ўладкавання сваіх маёнткаў на еўрапейскі манер Сіротка запрашаў вядомых майстроў з-за мяжы. У 1586 г. у Нясвіж прыехаў знаны італьянскі архітэктар Ян (Джавані) Марыя Бернардоні (1541 – 1605). Да гэтага тры гады працаваў у Любліне. На беларускай зямлі ён пакінуў свой каштоўны архітэктурны аўтограф. Каля 13 гадоў аддаў упарадкаванню Нясвіжа, палаца ў Мірскім замку. Але галоўнай справай яго побыту ў Нясвіжы стала будаўніцтва касцёла езуітаў і калегіума. У 1993 г. у парку каля замка быў усталяваны бюст Бернардоні.

У 1597 г. па запрашэнні Сіроткі ў Нясвіж з'явіўся майстар ліцейнай справы немец Герман Мольцфельд. Ён наладзіў тут працу людвісарні – ліцейнага двара, які выпускаў знакамітыя радзівілаўскія гарматы (іх вядома восем) з дзіўнаватымі назвамі: «Саламандра», «Кракадзіл», «Сава», «Папугай» і інш. На ствале іх адліваліся вывывы Радзівілаўскага герба, імя князя, надпісы, якія тлумачылі сэнс назвы, напрыклад: «Сава. Катастрофу прадказваю кожнаму, хто з'явіцца як разбуральнік». Акрамя таго, гэты ж майстар-людвісар вырабляў чудаўнай прыгажосці ажурныя гадзіннікавыя званы. У гісторыі вядомы тры вырабы Мольцфельда. У 1598 г. два званы былі адліты для замкавага гадзінніка ў Нясвіжы і адзін для Міра.

У верасні 1939 г., калі гаспадаром Нясвіжа быў Леў (Леан, Лявон, Леон) Радзівіл, Чырвоная Армія перайшла мяжу з Польшчай, пачаўся вызваленчы паход на заходнебеларускія землі. Давялося змяніць свой лёс і насельнікам Нясвіжскага замка.

Парадоксы гісторыі маюць здольнасць паўтарацца. Князь Мікалай Крыштоф Радзівіл Сіротка паклаў сваё жыццё на ўзвелічэнне Нясвіжа і замка. А праз 356 гадоў савецкі камісар Сіротка прыклаў руку да таго, каб Нясвіж перастаў быць некаранаванай сталіцай, каб памяць пра некаранаваных каралёў Радзівілаў была вынішчана. У гэтай сувязі прыгадваецца лёс дынастыі рускіх цароў Раманавых. Першы з іх Міхаіл Раманаў прыбыў у Маскву ў царскім статусе з Іпацьеўскага манастыра. Пра 300 гадоў апошні расійскі імператар з роду Рамана-

вых Мікалай II разам з сям'ёй быў замардаваны ў доме Іпацьева ў Екацярынбургу. Шляхі гісторыі непрадказальныя...

Але вернемся да Нясвіжа. Загадак у яго гісторыі не меншае. Аказваецца, да лёсу замка меў непасрэднае дачыненне і яшчэ адзін Сіротка. На гэты раз партыйны работнік пачатку 1940-х.

Як ні дзіўна, пасля далучэння Заходняй Беларусі замак доўгі час пуставаў, не знаходзілася яму ніякага месца ў новай савецкай гісторыі. І толькі 5 ліпеня 1940 г. Бюро ЦК КП(б)Б прыняло пастанову «Об использовании здания и имущества б. замка Радзивилла», згодна з якой было прызнана немэтазгодным арганізоўваць музей у замку, а ягоную маёмасць раздаць: бібліятэку і архіў – Акадэміі навук, мастацкія творы, у тым ліку калекцыю слудкіх паясоў – Упраўленню па справах мастацтваў пры СНК БССР для Рэспубліканскай мастацкай галерэі, калекцыю зброі і частку рыцарскіх даспехаў – гістарычнаму музею, а другую іх частку – кінастудыі, калекцыю паляўнічай залы – музею Белавежскага дзяржаўнага запаведніка, усе касцюмы – Тэатру оперы і балета і кінастудыі, усю іншую маёмасць рэалізаваць праз дзяржаўны гандаль. Коней вырашана перадаць раённым арганізацыям Нясвіжскага і Клецкага раёнаў за выключэннем племянных коней, якіх трэба было перадаць адной з дзяржаўных стайняў. Будынак былога замка вырашана перадаць НКУС БССР для разгортвання аўтадарожнага тэхнікума. Для выканання гэтага рашэння была створана камісія, у якую ўвайшлі камісар замка Класнік, начальнік Упраўлення па справах мастацтваў Азірскі і сакратар Нясвіжскага райкама партыі Сіротка. Але само рашэнне Бюро ЦК КП(б)Б не мела юрыдычнай сілы без ягонага адабрэння ў Маскве. Таму ў пастанове маецца пункт, у якім запісана: «Просить ЦК ВКП(б) утвердить решение».

Вось як. Аказваецца, гісторыя не пакідала Нясвіжскі замак без удзелу ў ягоным лёсе Сіроткаў.

Цяпер застаецца высветліць лёс трэцяга з іх – нясвіжскага партыйнага сакратара Сіроткі. І я зноў хачу звярнуцца да крэзнаўцаў: давайце паспрабуем разам напісаць біяграфію гэтага чалавека, прасачыць ягонае дачыненне да лёсу Нясвіжскага замка. Допісы і меркаванні можна накіроўваць у рэдакцыю альбо непасрэдна аўтару.

Да слова. Аднак, аказалася, што прыняць пастанову было значна прасцей, чым яе выканаць. 28 кастрычніка 1940 г. сакратар Баранавіцкага абкама КП(б)Б Тур (тады Нясвіжскі раён уваходзіў у склад Баранавіцкай вобласці) звярнуўся з пісьмом у ЦК КП(б)Б. Абкам турбаваўся аб тым, што «до сего времени бывший замок Радзивила в гор. Несвиже нашей области никем не занимается. Вследствие этого здание не отапливается и начинает приходить в негодное состояние». У сувязі з гэтым Баранавіцкі абкам партыі прасіў «либо передать указанное выше здание Республиканскому наркомату, либо передать его Барановичскому Облисполкому для использования под учебное заведение по нашему усмотрению».

Анатоль БУТЭВІЧ,
намеснік старшыні
Беларускага фонду культуры

Замак, горад і яго жыхары ў XVI – XVIII стст.

З гісторыі Гомеля

(Працяг. Пачатак у № 30)

У 1670 г. кароль Міхал Карыбут-Вішнявецкі даў гараджанам права на вольны гандаль і вольны правоз тавараў.

Існаванне ў Гомелі (прынамсі напрыканцы XVII ст.) нейкага органа мясцовага самакіравання пацвярджаецца інвентаром 1681 г., дзе гаворыцца пра наяўнасць «мескаго войта». Між іншым, у 1773 – 1775 гг. гомельскія гараджане вызначаліся як «мяшчане-земляробы», што не карысталіся правам магдэбургскім, хаця апошняе не выключала магчымасці наяўнасці гэтага права ў ранейшы перыяд.

Пэўную частку насельніцтва Гомеля складалі «служылыя» людзі, што ўтваралі асаблівую, адрозную ад месцічаў, саслоўную групу. У яе ўваходзілі слугі адміністрацыі староства, замкавыя гарматнікі, вайскоўцы (жаўнеры, казакі) гомельскага гарнізона і іншыя. Прывілеяваную частку насельніцтва прадстаўлялі шляхта і духавенства, якія валодалі найбольшымі і лепшымі кавалкамі зямлі.

Значныя надзелы ў горадзе і побач з ім напрыканцы XVII ст. мелі паны Міхал Кіцлажэўскі, Красоўскі, Ян Фаш, Рудкі, Самуэль Усціновіч, а таксама гомельскія царквы. Семі Левановічаў, Усціновічаў і Фашаў (Фаштаў, Хвашчэй) – найбольш старыя гомельскія шляхецкія прозвішчы, што ёсць нашчадкамі мясцовых баяраў XV – XVI стст., якія захоўвалі свае ўладанні фактычна да пачатку XX ст. Варта адзначыць, што першапачаткова воіны-рыцары Вялікага Княства Літоўскага называліся баярамі, з пачатку XV ст. – таксама і шляхціцамі, а яшчэ пазней і зямлямі. Буйныя зямельныя ўладальнікі, якія мелі васалаў, ужо з пачатку XV ст. тытулаваліся польскім паходжаннем тытулам «пан», які перадаваўся па спадчыне.

Левановічы вялі радавод ад баярына Лявона Рыгоравіча Воўка, які ў 1560 г. валодаў землямі Лаўраўскай, Хацеўскай і Сабельнікаўскай пры сялібе Азарычы, а таксама зямлёй Палуеўскай «пры месцы Гомельскім». Згодна з прывілеем Жыгімонта Аўгуста ад 9 жніўня 1560 г. Левановічы атрымалі правы валодання на два двары ў самім Гомелі. Да канца XVIII ст. значныя ўладанні Левановічаў меліся ў паселішчах Высокая, Слабада Поташава Рагачоўскага, Азарычы, Кажанаўка, Сяроўка, Плутоўка Беліцкага паветаў.

Радавод Фашаў распачынаецца ад баярына Яна Фаша, які ў 1560 г. «трымаў» раллю і сенажаці, дані мядзюны ва ўрочышчах Сутызінская і Занькаўская пры сяле Насовічы, пры сяле Юркавічы на Сажы. Новыя дараванні Фаш-

чу былі зробленыя ў Гомелі і ваколцах ў 1562 г. Два двары ў Гомелі згодна з прывілеем Аўгуста III ад 5 лістапада 1762 г. атрымаў Аляксандр Фаш. У дакуменце 1773 – 1775 гг. шляхціц Фаш названы «паном судзей». У канцы XVIII ст. зямельныя ўладанні Фашаў павялічыліся і меліся ў Дуравічах, Папоўцы, Пышнаўцы Рагачоўскага і Галавінцах, Лукаўі, Насовічах, Грабаўцы, Макаўі Беліцкага паветаў.

Баяры Усціновічы атрымалі тры двары ў Гомелі па прывілеях Жыгімонта Аўгуста і Яна II Казіміра ў 1555 і 1664 гг. адпаведна. Напрыканцы XVIII ст. яны валодалі землямі ў вёсках Кірыятаўка, Ухава, Шылавічы Рагачоўскага і ў Чонах і Сеўруках Беліцкага паветаў.

Большыня гараджанаў былі беларусамі па этнічным паходжанні. На 1681 г. большая частка прозвішчаў жыхароў Гомеля мае «беларускае гучанне»: Кутчонак, Філановіч, Шпак, Ячонак, Гаўрычонак, Леванёнак, Ціт, Жураўлёнак, Сідаронак, Барысёнак, Дайнека, Вераценнік, Гапанёнак. Мясцовае паходжанне пацвярджаецца тым, што падобныя прозвішчы мелі ў той час і жыхары сельскай мясцовасці Гомельшчыны: Клімовіч, Апанасёнак, Леванёнак, Мірановіч, Маланка, Семянёнак, інш. У XVIII ст. беларускія прозвішчы па-ранейшаму пераважаюць сярод гомельскіх мяшчанаў. На старонках дакументаў 1770-х гг. знаходзім Жыхара, Крычаўца, Дубіну, Кудзіновіча, Аксаміта, Мурашку, Зязюлю, Магілёўца, інш.

У XVI – XVIII стст. шэрагі гараджанаў «сілкаваліся» таксама за кошт выхадцаў з рускіх земляў. Іх доля была параўнальна невялікай на працягу розных гістарычных этапаў. У першых дзесяцігоддзях XVI ст., калі горад знаходзіўся ў складзе Масковіі, тут маглі з'явіцца гандляры, рамеснікі, беглыя сяляне, стральцы, што стваралі семі па месцы службы. З'яўляліся маскавіты і пазней – у XVII ст. У інвентары 1681 г. знаходзім рускія прозвішчы сярод жыхароў сельскай мясцовасці ў ваколцах Гомеля: Иван Дзедаў, Сямён Агееў, Павел Максімаў, Аляксей Герасімаў, Сава Карпаў і інш. У XVIII ст. з'яўляюцца на Гомельшчыне стараверы – выхадцы з Арлоўскай, Цвярской, Калужскай і іншых расейскіх губерняў.

Безумоўна, прысутнічалі на гомельскіх землях таксама і прадстаўнікі ўкраінскага этнасу, але вызначыць іх на падставе наяўных у крыніцах прозвішчаў наўрад ці магчыма з-за моцнага падабенства да мясцовых. Больш пэўна мож-

на казаць пра наяўнасць ўкраінскай «дыяспары» ў Гомелі напрыканцы XVIII ст. Так, «Пагалоўны спіс» 1773 – 1775 гг. называе гамельчукоў-перасяленцаў з Седнева пад Чарнігавам, з Кіева, Белай Царквы ды інш.

Перасяленцы з Польшчы з'яўляюцца ў Гомелі з канца XVI ст., пасля Люблінскай уніі, але найбольш інтэнсіўнай іх плынь робіцца ў канцы XVII ст. Сярод тых, хто ўзгадваецца ў інвентары 1681 г. – прадстаўнікі шляхецкага саслоўя: Кіцлоўскія, Красоўскія, Плескія, Рудкія і інш. У першай палове 1770-х гг. «жыхарам каталіцкага закона» належала 18 падворкаў, дзе жылі 67 чалавек, што складала каля 3,5% ад агульнай колькасці гараджанаў.

Найбольш старажытную этнаканфесійную групу гомельскага насельніцтва складалі яўрэі. Можна меркаваць, што першыя прадстаўнікі гэтага народа з'явіліся тут яшчэ за часамі Кіеўскай Русі, а новая хваля рассялення прыйшла на часы кіравання Вітаўта. Першыя вядомыя аўтары ўзгадка пра гомельскіх яўрэяў адносяцца да сярэдзіны XVII ст. Пасля жорсткай разні, учыненай у горадзе казакамі Нябабы, нешматлікія ацалелыя, верагодна, збеглі далей ад Украіны. Так, у 1681 г. з 156 двароў-гаспадарак горада толькі 2 належала іўдзеям.

Да 1770-х гг. яўрэйская грамада істотна пабыла. Ёй належала каля 70 двароў, а колькасць чальцоў складала 596 чалавек, ці 32% насельніцтва. Сярод гомельскіх яўрэяў былі як буйныя (што мелі наёмных працаўнікоў), так і дробныя гандляры, рамеснікі, беднякі, жабракі і святары. Усе іўдзейскія жыхары Гомеля ўваходзілі ў абшчыну – кагал. У 1770-х старшынё кагала быў рабі Давідовіч – вышэйшы святар і суддзя па ўсіх пытаннях сямейнага і рэлігійнага жыцця яўрэяў.

Дакументальныя матэрыялы дазваляюць нам уявіць у агульных рысах знешні выгляд Гомеля і яго забудовы ў XVI – XVIII стст. Гарадская тэрыторыя тады ахоплівала толькі нязначную частку цэнтра сучаснага горада і ўключала прастору між Кіеўскім спускам і Гамеюком (цяпер на рэштках яго русла знаходзіцца Лебядзінае возера, утворанае пры Паскевічы). З іншых бакоў горад абмяжоўваўся рулам Сажа і мясцовасцю, дзе цяпер праходзіць вуліца Працоўная. З поўдня, захаду і поўначы да горада далучаліся прадмесці.

Алег МАКУШНИКАЎ,
доктар гістарычных навук
(Заканчэнне будзе)

Асавец

(таксама Асавец, Асоў, Асовая, Асаўляны, Асавок у іншых раёнах)

Даследчыкі надта аднадушна расшыфроўваюць гэты тапонім. На іх думку, назва ўтвораная ад слова аса «асіна» праз прыметнік асовы «асінавы» пры дапамозе суфікса -ец. Паводле сэнсу слова асавец раўназначнае словазлучэнню «невялікі асінавы лясок», «асінавы пералесак».

Аднак аказалася, што тэрмін асавец мае таксама іншыя, на першы погляд зусім не звязаныя паміж сабой, значэнні. У слова прасочваецца сувязь з дзеясловам соваць (асоўвацца). У такім разе асавец – гэта ссунутая зямля на беразе, на касагоры. Блізкім па значэнні з'яўляецца таксама ўкраінскае осовна, осовня «схіл гары, павернуты да сонца». Наступныя аналогіі, на гэты раз ўжо ў сувязі з сонцам, сустракаюцца ў паўднёваславянскіх мовах: балгарскае осое, серба-харвацкае осој «ценявы бок», славенскае osoje «ценявы бок, халадок». Па стара-рускіх пісьмовых крыніцах вядомае слова осовыць, якім называлі «спрадвечную дарогу».

Навукоўцы-этымалагі мяркуюць, што слова асавец у мове нашых продкаў-славянаў першапачаткова, верагодна, азначала проста «халадок», а потым стала выкарыстоўвацца і як назва асініку, і як назва дарогі, і як назва ценявога боку гары і наогул узгорка.

У такім выпадку ў адносінах да тапоніма Асавец можна выкарыстоўваць некалькі варыянтаў тлумачэння.

Бахані

(таксама в. Бахань у Слаўгарадскім раёне)

Назва ўтварылася ад тэрміна бахані з сэнсавым значэннем «ямы, катлавіны», «ямы, дзе здабываюць гліну». Паводле паходжання слова бахань з'яўляецца гукаперыймальным ад выклічніка бух!, праславянскай асновы *бухаці – «гучаць, шумець». Роднаснымі яму выступаюць, напрыклад, словы бухта «глыбокае месца на рацэ», бушаваць, бухцець.

Малаверагодна, але таксама можна дапусціць патранімічнае паходжанне назвы ад мянушкі Бохан – «круглы каравай хлеба». У такім выпадку паселішча заснавала група людзей з калектыўнай мянушкай Бахані.

Розныя легенды пра розныя Бялынічы

(таксама Бялянкавічы ў Касцюковіцкім, Бялянавічы ў Віцебскім раёнах)

Многія ведаюць паэтычную легенду, якая звязвае паходжанне назвы раённага цэнтра з іконай Божай Маці. Гэтую старажытную візантыйскую ікону прынеслі з сабой манахі, якія ратаваліся з разрабаванага татарамі Кіева. Уцекачы знайшлі прытулак на высокай, парослай лесам гары на беразе Друці і заснавалі тут манастыр. Уначы абраз выпраменьваў цудоўнае ззяненне. Узніклае на гэтым месцы паселішча атрымала назву Бялыночы альбо Бялынічы.

А вось яшчэ адно кароценькае паданне, якое вы, паважаныя чытачы, напэўна, яшчэ не чулі.

Пасяліўся некалі ў яры каля рэчкі Грамухі стары жабрак. З цягам часу каля хаткі белага ад сівізны жабрака адбудавалі свае жытлы іншыя вандроўнікі. Гэтае паселішча спачатку называлі Белый Нищий, затым Белы-Нищи, пакуль назва не трансфармавалася ў Бялынічы.

Менавіта такая легенда распаўсюджаная сярод жыхароў вёскі Вялікія Бялынічы Зарайскага раёна Маскоўскай вобласці. Вось так, такія аднолькавыя назвы і настолькі розныя легенды. Заўважым, што абедзве легенды аб'ядноўвае адзін факт – спроба звязаць назву паселішча з белым колерам. Што датычыцца прыдрукіх Бялынічаў, то гэта нездарма. Знаходжанне ў Бялынічах рэлігійнай рэліквіі аўтаматычна рабіла населены пункт «белым», гэта азначае святым месцам у вачах вернікаў. Магчыма, менавіта таму тлумачэнне паходжання назвы Бялынічаў, звязанае з легендай, успрымаецца найбольш цэласна і праўдападобна. Цудатворнасць іконы з'яўлялася яркім доказам сапраўднасці апісаных у легендзе падзеяў.

Акрамя гэтага з пісьмовых крыніцаў вядома, што тут існаваў замак ці маёнтак з назвай Белы Гарадок. На думку даследчыка беларускай тапанімікі Валянціны Лемцюговай спачатку «бялынічамі» маглі называць менавіта жыхароў Белага Гарадка. І толькі пазней назва зацвердзілася ў якасці ўласнай для паселішча.

(Працяг на стар. 8)

(Працяг. Пачатак на стар. 7)

Але давайце на час збочым са шляху легендаў. На мой погляд, усё ж такі больш слушнай з'яўляецца версія, згодна з якой раённы цэнтр атрымаў сваю назву ад імя першапашалянца Бялына ці яго нашчадкаў – Бялынічаў. Пра гэта ж пісалі ў 1900 г. «Магілёўскія губерньскія ведамасці». Імя Бялын (Белын) сустракалася ў старажытных актах XII ст. Існавалі і іншыя дахрысціянскія імёны з каранем «бел»: Белая, Белянка, Белко.

І яшчэ адзін факт пацвярджае прыведзеныя вышэй высновы аб патранамічнасці назвы. У Касцюковіцкім раёне ёсць вёска Бялынкавічы. Усе беларускія тапанімісты аднагалосна згодныя з тым, што ў аснове назвы ляжыць старажытнае славянскае імя Бялынка, вытворнае ад Бялына.

Вішоў: паселішча пераможцаў

(таксама Вішавічы ў Пінскім, Вішава ў Слоніміскім, Вішавічы ў Чашніцкім раёнах)

Расказваюць, нібыта першыя жыхары вёскі вельмі любілі частавацца вішнямі і багата садзілі тут гэтае плодовае дрэва. Таму і назвалі вёску Вішоў.

Аднак высветлілася, што ў аснове назвы Вішоў ляжыць імя Віша. Гэтае імя з'яўляецца вытворным ад Віктара і ўтварылася наступным шляхам: Віктар – Віця – Віцюша – Віша. Хочацца заўважыць, што суфікс -ша з'яўляецца характэрным для памяншальна-ласкальных формаў многіх сучасных імёнаў.

Атрымоўваецца, што ў дачыненні да Вішоу вішні зусім ні пры чым. Вёска атрымала сваю назву ад імя заснавальніка ці ўладара паселішча. Імя Віктар перакладаецца з лацінскай мовы як пераможца. Гэтым эпітэтам старажытныя рымляне надзялялі свайго вярхоўнага бога Юпітэра і бога вайны Марса. Значыць, Вішоў можна смела назваць Паселішчам пераможцаў.

Выйлава

(таксама Войлева ў Сенненскім, Войлавічы ў Шумілінскім раёнах)

Вёска ўпершыню ўпамінаецца ў пісьмовых крыніцах у 1777 г. пад назвай Вуйлава. Паселішча заснаваў або валодаў ім нехта па мянушцы Вуйла. У наш час таксама сустракаюцца прозвішчы Вуйло, Вайло. Верагодна, гэткае прозвішча атрымаў непаваротлівы, марудлівы чалавек. Да такой высновы прыводзіць супастаўленне лексічных дадзеных розных славянскіх моваў. Так, ва ўкраінскай мове ўжываецца слова вайло – «цяльпук, маруда», «непаваротлівы чалавек», вайлуватий – «непаваротлівы, няспрытны». У беларускіх гаворках вядомае слова вайлун, якое можна супаставіць з рускім увалень. А ўсе гэтыя словы этымалагічна ўзыходзяць да валіць. Магчыма, той Вуйла і сапраўды быў чалавекам з разраду пусці – павалюся.

Тайны назвы Галоўчын, або Юбілею наўздагон

(таксама Галоўчыцы ў розных раёнах Беларусі)

Часцей за ўсё тлумачыць назву былога мястэчка змяненнем з цягам часу слова «Галацічак». Менавіта так падаецца гэтая назва ў летапісным тэксце пад 1071 г. Аднак не ўсе даследчыкі згодныя з тым, што сучасны Галоўчын з'яўляецца старажытным Галацічакам, каля якога ў 1071 г. адбылася бітва паміж полацкім князем Усяславам Чарадзеям і Яраполкам.

У кнізе В. Лемцюговавай «Тапонімы распаўядаюць» знаходзім, што асновай для назвы паслужыла імя ці мянушка Галоўка. Такое імя зафіксаванае старабеларускімі пісьмовымі крыніцамі ў XVI ст. на Піншчыне. У Беларусі існуюць шэсць населеных пунктаў з падобнай назвай – Галоўчыцы. Канчатак -ыцы тут указвае на калектыўны характар заснавання гэтых паселішчаў групай сваякоў.

Для сучаснага чалавека такое імя – Галава, Галоўка – з'яўляецца нечым дзіўным. Але зусім іншая справа нашыя продкі. У «Анамасціконе» С. Весялоўскага, які з'яўляецца своеасаблівым даведнікам па імёнах, мянушках і прозвішчах на Русі ў IX – XVII стст., імя Галава адзначае як шырока распаўсюджанае. Прычым яно ўжывалася як у асяроддзі вышэйшага слоя тагачаснага грамадства – баяраў, так і сярод простых сялян. Першае ўпамінанне імя «Голова» сустракаецца ў пісьмовых крыніцах, датаваных канцом XIV ст.

Пацвярджэнне асноўнай версіі беларускіх тапанімістаў нечакана «ўсплыло» ў Расіі. Менавіта сяло Галоўчына (на рускай мове – Головчино) Грайваронскага раёна Белградскай вобласці наведваў прэм'ер У. Пуцін у лістападзе 2011 г. пад час рабочай паездкі. Дзякуючы расійскім СМІ сяло хутка набыло вядомасць на ўсю краіну. Высветлілася, што назва Галоўчына звязанае з імем канцлера пятроўскіх часоў, графам Гаўрылам Іванавічам Галоўкіным (1660 – 1734). Граф Галоўкін заснаваў тут маёнтак. А пачынальнікам знакамітага роду быў Іван Уладзіміравіч Галава-Хаўрын, баярын пры вялікім князе маскоўскім Іване III. Як бачна, круг замкнуўся. Атрымаўся лагічны ланцужок: Галава – Галоўкін – Галоўчына.

(Працяг будзе)

Уладзімір ЖЫЛКА

Летні вечар

Дзень хустачкай чырвонай
захаду выцёр пот.
Дзень утаміўся і ў клунак
змроку

Звязаў неспакой, клопоты
І пазахнуў ветрам – лёгка,
летункова.

Сутунелым крылом
Туліцца к вёсцы ціша
І пахціць скошаным сенам
І кароўім сырадом.

Зараз прыйдзе матка-Ноч,
Добрая, такая пшчотная,
Пакрые коўдзеркай-цёмнай,
Заплюшчыць дню вочы:
«Спі, натолены!»

1925 г.

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 30

Уздоўж: 1. Перамога. 4. Прататып. 10. Травіца. 12. Згода. 13. Антык. 16. Раніца. 17. Раскат. 18. Краска. 19. Станок. 21. Слава. 25. Пікап. 26. Савіцкі. 29. Аперацыя. 30. Аповесць.

Упоперак: 1. Прызёр. 2. Рэ. 3. Герб. 5. Раць. 6. ТБ. 7. Плакат. 8. Два. 9. Адзінства. 11. Анастасія. 14. Замак. 15. Прусы. 18. Кастра. 20. Капыль. 22. Бары. 23. «ЛіМ». 24. Акоп. 27. Не. 28. Ас.

Лясное возера

Каму прыходзілася хоць раз пабачыць гэты куточак, той напэўна не забудзе яго ніколі. Гэта быў акраек лесу, таго самага лесу, дзе і цяпер стаяць такія слаўныя дубы... На тым яго баку, што выходзіў на ўсход, цягнуўся цэлы шырачэзны пас дубоў. Дубы былі выносныя, стройныя, бы точаныя, і такія тоўстыя, што тры чалавекі не маглі абняць камель рукамі.

Пад узгоркам блішчала круглае возера, яно рухалася і

Фота
Уладзіміра ПУЧЫНСКАГА

пералівалася, як жывое срэбра. Над саменькаю вадою цягнуўся прыгожы шляк сакаўной зеляніны. Тут былі высокія гладкія сітнякі і цэлыя зараснікі аеру. Дзе-нідзе пападаліся кучаравыя круглыя кусты лазы. Сям-там пракідаліся высокія пышныя аленыны, а па суседству з імі красаваліся дзве прыўдалыя хвоі: здавалася, што гэта дзве маладзіцы, што пайшлі па ваду ды загаварыліся, а загаварыўшыся, так і засталіся. Тут жа была і рачулка, бойкая і жвавая. Прыпыніўшыся ў возеры, зноў лілася, павіталася яна ў зялёнай даліне... Калі ўставалі грозныя цёмнасінія хмары і грэмелі далёкія громы, яны незвычайна выразна каціліся-дрыгацелі па даліне, абабягалі возера. Калыхаліся тады палахлівыя чароты, пагойдваліся стройныя сітнякі, нават сам лес таемна шапацеў чуллівымі лісточкамі-струнамі. Усё гэта злівалася ў невыказна прыгожую музыку. Здавалася, увесь прастор напаяўся тады спевамі і музыкаю, такой музыкаю, што ніякія музыкі на свеце не маглі яе пераняць.

Якуб КОЛАС

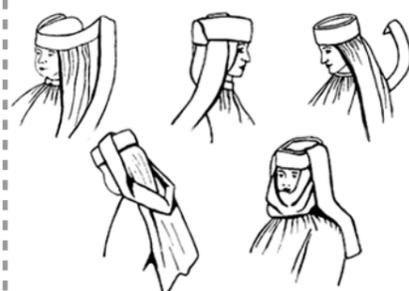
(Урывак з апавядання
«Што яны страцілі»)

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

НАМІТКА – даўні галаўны ўбор замужніх жанчынаў у Беларусі. Лакальныя назвы павойнік, сярпанка, плат, завівала. Складаўся з уласна наміткі – тонкага белага кужэльнага палатна (ручніка) шырынёю 30 – 60 см, даўжынёю ад 2,3 – 2,6 да 5 м, абматанага паверх чапца, і тканкі (валік з кудзелі, абшыты лёгкім палатном, на які накручвалі доўгія валасы).

Вядомыя блізу 30 спосабаў абмотвання. Часам абодва канцы завязваліся ззаду (магілёўскі строй), над ілбом ці па баках (капыльска-клецкі строй); найчасцей адзін канец праходзіў пад барадой і драпіраваўся над плячом, а другі спадаў на спіну. Часам намітку замацоўвалі доўгімі шпількамі, тады яе можна было здымаць, як шапку. Канцы наміткі, іншы раз і край над ілбом, аздаблялі арнаментам (вышыўка ці натыканне, вязанне), карункамі, мохрыкамі (пухавіцкі, маларыцкі, кобынскі строі).

Завязанне наміткі (Палессе)

Святочную намітку аздаблялі зелянінай, букетам і штучных ці жывых кветак, папярковым веерам (ляха-віцкі строй), пер'ем (кобынскі строй), малюнічай каробачкай з двума «рожкамі» – пукамі фарбаванага пер'я, пуха (касцюм сваці ў маларыцкім строі).

Першы раз у намітку ўбіралі маладую напрыканцы вяселля (абрад завівання), пасля чаго жанчына не выходзіла на людзі без яе. На Палессі бытавала да 1930-х гг.

НАРВЕНСКАЯ КУЛЬТУРА – археалагічная культура неалітычных плямёнаў, якія ў 4 – 3 тысячагоддзях да н.э. нася-

лялі тэрыторыю Паўднёва-Усходняй Прыбалтыкі і Паўночнай Беларусі.

Насельніцтва займалася рыбалоўствам, паляваннем і збіральніцтвам, у канцы неаліту зараджаліся земляробства і жывёлагадоўля. Паселішчы размяшчаліся на берагах вадаёмаў, пры вытоках, старыцах або ўпадзенні невялікіх рэчак у раку. Жытлы наземныя, чатырохвугольныя ў плане, з двухсхільнай страхой. Сцены рабілі з вертыкальна ўбітых у зямлю заостраных калоў. Пасярэдзіне жытлаў размяшчаліся адкрытыя агнішчы на пясчанай заглыбленай падсыпцы.

Плямёны нарвенскай культуры выраблялі вялікія вастрадонныя гаршкі з плаўна выступаючым корпусам і прамымі венчыкамі, краі якіх нярэдка патаўшчаліся і скошваліся ўсярэдзіну. Паверхня пасудзінаў аздаблялася арнаментамі з грабенчатых і вусеневых адбіткаў, насечак, нарэзаў у выглядзе гарызантальных паяскоў, ялінак, зігзагаў, ромбаў, кружочкаў, якія часам групаваліся ў асобныя зоны. У арнаментальнай прасочаюцца стылізаваныя выявы раслінаў, матылёў, змеяў, птушак. Сярод упрыгожанняў – падвескі з прасвідраваных зубоў жывёлаў і бурштynu. Некаторыя касцяныя і рагавыя вырабы (наканечнікі стрэлаў, матыкі) упрыгожваліся наразным арнаментам з паралельных ліній, розных зігзагаў, косай ці прамой сеткі.